

Emlékezés Mádl Ferencre (1931–2011), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Ferenc Mádl (1931–2011), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Köztársasági elnök, egyetemi tanár, akadémikus, miniszter. Az európai jog, a nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, valamint az összehasonlító jog kiemelkedő tudósa.

I.

1942–1951 között, a Veszprémi Piarista Gimnáziumban (jelenleg Lovassy László Gimnázium) tanult. 1951-ben vették fel a Pécsi Tudományegyetemre, majd 1953-ban átiratkozott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 1955-ben szerzett jogi diplomát. 1961 és 1963 között a Strasbourgi Egyetem Nemzetközi Összehasonlító Jogi Karán vett részt posztgraduális képzésen. Diplomájának megszerzése után bírósági fogalmazó, majd bírósági titkár volt. 1956-ban a Magyar Tudományos Akadémia Hivatalának állam- és jogtudományi referense lett, később osztályvezetői minőségben dolgozott ott 1971-ig, majd 1980-ig a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének főmunkatársa volt. Közben 1967-ben az Amerikai Egyesült államokban, elsősorban Berkeley-ben tanított és kutatott, a Ford ösztöndíj támogatásával.

Akadémiai állása mellett 1971-től az Eötvös Loránd Tudományegyetem Polgári Jogi Tanszékének főállású oktatója volt, kezdetben docensi minőségben. 1973-ban nyerte el egyetemi tanári kinevezését. 1978-ban az egyetem Civilisztikai Tudományok Intézetének igazgatójává, emellett 1987-ben az ELTE újonnan alapított Nemzetközi Magánjogi Tanszékének vezetőjévé nevezték ki. Számos külföldi egyetemen volt vendégprofesszor: Kaliforniai Egyetem, Berkeley (1967, 1979), Strasbourgi Egyetem (1968, 1970), McGeorge Jogi Egyetem, Sacramento (1979), Lajos–Miksa Egyetem, München (1995). Kandidátusi értekezése 1964-ben látott napvilágot, „A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében” címmel. Tíz évvel később, 1974-ben megjelent akadémiai doktori értekezését az Európai Gazdasági Közösség jogáról írta.

Évtizedeken át a Magyar Kereskedelmi Kamara Választottbíróságának bírójaként is gyakorolta hivatását, döntően külkereskedelmi jogviták rendezésében közreműködve. 1984-ben a Tudományos Minősítő Bizottság titkárává nevezték ki, tisztségét 1990-ig töltötte be. 1987-ben Mádl Ferencet az MTA levelező tagjává választották, 1988-ban tartotta székfoglaló előadását az Akadémián. 1993-ban az MTA rendes tagjának választották.

Miként egymás után megjelenő könyveinek témái is mutatják, Mádl Ferenc tudósi pályáive rendkívül erős magánjogi, római jogi, jogtörténeti alapokon nyugodott. Közvetlen mestere a kiváló Nizsalovszky Endre volt, de szeretett professzorán keresztül jóval messzebbre, egyenesen Szladits Károlyhoz és Grosschmid Bénihez, azaz a budapesti magánjogi iskola óriásaihoz nyúltak vissza szellemi gyökerei. Az első hazai polgári törvénykönyvet a magánjog kodifikációjának árnyaltan megrajzolt történeti tablójába foglalva elemezte. Justinianus törvénytől a nagy francia és német kódexek, valamint a korábbi hazai kísérletek

bemutatásán át jutott el az 1959. évi IV. törvény időszerűségének, elvi alapvetésének és szerkezetének vizsgálatához. Kandidátusi értekezése, amelyben még egyetemi hallgatóként megkezdett kutatásait folytatta, egyedülálló vállalkozás volt a deliktuális felelősség történetének évezredek és társadalmi rendszereken átnyúló szintézisére, hatalmas hazai és külföldi jogirodalomra támaszkodva. A történeti megközelítés mellett a nyugati komparatiztika főáramából merítő összehasonlító jogi szemlélet is állandó sajátossága volt tudósi munkásságának. Ahogy ezt maga is hangoztatta, „kevés érdekesebb dolog van, mint az összehasonlító jog”.

A magánjogi és összehasonlító jogi háttér szinte predesztinálta Mádl Ferencet a nemzetközi magánjog elmélyült kutatására, amely utóbb oktatói és kodifikációs munkájában is tetten érhető. A múlt század hatvanas éveitől megjelenő átfogó tanulmányai, amelyek részletesen bemutatták az Amerikai Egyesült Államokban zajló „kollíziós jogi forradalmat”, illetve a „transznacionális jog” elméletének megjelenését, és kiegyensúlyozottan értékelték, sőt továbbfejlesztették az új elméleti irányokat, évtizedeken át termékenyítően hatottak a hazai nemzetközi magánjogi gondolkodásra, sőt utóbb a jogalkotásra is. Olyan kérdésekkel foglalkozott, mint a jogválasztás, azaz felek akarati autonómiája, illetve az értékek és jogbiztonság problémája a kollíziós jogban. A nemzetközi magánjogi törvény első tervezete 1968-ban jelent meg, amelynek koncepcióját Mádl Ferenc, és hívására a korábban évtizedeken át mellőzött, nemzetközi hírű tudós, Szászy István fogalmazta meg. Az első hazai nemzetközi magánjogi kódex végül 1979-ben született meg, korszerű és időtálló tartalommal, Mádl Ferenc évtizedes munkája, nemegyszer küzdelmei nyomán. A diszciplína súlyának kétségtelen növekedését, elismertségét jelezte, hogy 1987-ben megalapíthatta a Nemzetközi Magánjogi Tanszéket az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

Ugyanakkor a „tények lázadása”, a valóság ütközése a hagyományos jogági tagozódással, még többet követelt, a nemzetközi magánjog mellett a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának, mint új, viszonylag önálló, komplex jogterületnek a kimunkálását. Ide sorolva a nemzetközi ügyleteket szabályozó, azokat érintő anyagi magánjogi normákat, de a közjog betüremkedő szabályait is. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga ebben a széles merítésben, éppúgy átfogja a nemzetközi adásvételre vonatkozó normák egységesítését, mint a GATT/WTO szabályrendszerét vagy a külföldi beruházások védelmének eszköztárát. Az először 1981-ben megjelent híres Mádl-Vékás egyetemi tankönyv, követve a nemzetközi kereskedelemben komplexen felmerülő jogi problémákat, organikus szemléletben együtt, egységben tárgyalja a nemzetközi magánjogot és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogát.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának regionális megfelelőjeként is megragadható az európai integráció jogi szabályozása. Mádl Ferenc nagydoktori értekezését ennek a területnek szentelte. Átfogóan szólva az Európai Gazdasági Közösség (EGK) jogát bemutató, 1974-ben megjelent monográfiáról, azt lehetne mondani, hogy az a vállalkozásokra, társaságokra vonatkozó szabályozás, a versenyjog vagy a beruházásvédelem kérdései mellett nagyon világosan és hitelesen értékelt az európai integráció egészét is. Nemcsak elfogadta az akkori Közös Piacot, mint realitást, de korán érzékelte az európai felfutás jeleit, sikereit, és látta, hogy az integráció „előrehaladásra van ítélve”. Mindez nem zárja ki annak elfogadását, hogy az integráció története válságok története is, e megállapítás igazságát máig tapasztaljuk. Összességében a kötet az EGK intézményi és gazdasági jogának beható elemzését adja. Jó

érzékkel rátapintva az európai gazdasági jog olyan ma is érzékeny kérdéseire, mint a letelepedés szabadsága és a külföldi társaságok elismerése, az európai részvénytársaság (*Societas Europae*) születése, és annak jövője, a tőke szabad áramlása és a külföldi befektetések védelme az EGK-ban, a versenyjog és annak eszközei, valamint az Európai Bíróság növekvő szerepe.

„*Fabula de te narratur*”, „a mese rólunk is szól”, akarta írni a szerző az Európai Gazdasági Közösség jogát elemző kötet bevezetőjében, de a cenzúra nem engedte meg ezt az ékes és teljes mértékben igaz fordulatot. Néhány évvel később, a monográfia átdolgozott, angol fordításában Mádl Ferencnek már lehetősége nyílt arra, hogy kifejtse a téma jelentőségét: „... Európa egyik felében – számunkra abszolút létfontosságú módon – egy új normarendszer jött létre, egy olyan jogrendszer, amely magát európai jognak vagy közösségi jognak nevezi. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy ez a rendszer elkezdett működni; hogy szervezeti, jogi és eljárási intézményei elkezdtek működni.” A hazai fejlődés szempontjából különösen fontos, hogy az integráció gazdasági joga területén szinte minden gazdasági szabályozási kérdést vizsgált, amivel a rendszerváltozás utáni évtizedekben a jogalkotásnak és közigazgatásnak meg kellett birkóznia.

A külföldi beruházások védelme külön is foglalkoztatta Mádl Ferencet. Már az Európai Gazdasági Közösség jogáról szóló kötetben is szerepelt a beruházásvédelem jogi eszközrendszerének elemzése, a következő évtizedekben pedig több, külön tanulmányban vizsgálta ezt a kérdést. Az elméleti vizsgálódás végül itt is háttére lett a jogalkotásnak. Mádl Ferenc fogalmazta meg, az általa vezetett kodifikációs bizottság vitái és tárgyalásai nyomán, az 1988. évi XXIV. törvényt a külföldiek magyarországi befektetéseiről, amely egyik kulcstényezője volt a magyarországi gazdasági rendszerváltozásnak, a jog útján bekövetkező „forradalomnak”, hogy Mádl Ferenc egy további, állam és gazdaság viszonyáról írott könyvének címére utaljunk.

II.

Hogyan összegezhető Mádl Ferenc tudósi életművének üzenete? Mindenekelőtt abban, hogy az egyetem, az *universitas*, oktatás és tudományos kutatás egysége, oktatók és hallgatók alkotó és lendületes közössége, s mint ilyen, a jövő záloga. És abban, hogy az egyetemi autonómia, a szokások évszázados szimbólum-rendszere, a könyvtárak nagyszerű gyűjteményei, a kórusok régi szép énekei a közös európai kulturális örökséget testesítik meg.

Vallotta, hogy a professzor, túlmenve a „hümmögő középutasságon”, mindig egész tudását, egész hitét, világnézetét kell, hogy adja tanítványainak, és nemcsak a katedráról.

Mádl Ferenc életművében szerves egésszé állt össze a klasszikus magánjog, a nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, az összehasonlító jog és az európai jog nemzetközi szintű kutatása és oktatása. Ezt az önmagában is hatalmas teljesítményt még kiemelkedőbbé teszi, hogy a tudományos életmű nagyobb részében politikai ellenszélben jött létre, akkor, amikor ezek a tudományterületek inkább a „túrt” kategóriába soroltattak a szovjet blokk évtizedei során. Kevesen tudják, hogy Mádl Ferenc könnyedén szabadulhatott volna a létező szocializmus szegényes és jövő nélküli világából, hiszen olyan amerikai professzorok, mint *Albert Ehrenzweig* hívták, biztatták, hogy maradjon kint Kaliforniában, Berkeley híres

egyetemén, legyen a munkatársuk és utódjuk a nemzetközi gazdasági jog tanáráként. Mégis hazajött, hű maradt családjához, kollégáihoz és tanítványaihoz, az Akadémiához és az egyetemhez, a szülőföldhöz, a nemzethez. Államférfiúi tevékenysége hűen tükrözte a tudós és professzor értékrendjét.

III.

Egész életében párton kívüli volt; egykori piarista diákként politikai felfogása közel állt a második világháború utáni német kereszténydemokrácia értékrendjéhez. Életének utolsó negyedére eső politikai pályafutása az Egyetem tértől a Sándor palotáig ível. A rendszerváltás idején azon kevés hazai jogász egyike volt, aki korábbi munkássága révén átfogó tudással rendelkezett a modern piacgazdaságok szabályozásáról. 1990-ben az Antall-kormány tagjaként tárca nélküli miniszteri megbízást vállalt, ebben a minőségében felelősségébe tartoztak az európai együttműködés bizonyos kérdései, a bős-nagymarosi vízlépcsőről Csehszlovákiával, majd Szlovákiával folytatott tárgyalások, a privatizáció felügyelete, a Magyar Tudományos Akadémia és a tudománypolitika ügyei. Ennek megfelelően a teljes kormányzati ciklus alatt, 1994-ig elnöke volt a Tudománypolitikai Bizottságnak. 1993-tól 1994-ig művelődési és közoktatási miniszter, az új közoktatási és felsőoktatási törvények kidolgozója, parlament elé terjesztője. Mindvégig Antall József miniszterelnök közeli, bizalmas munkatársa. 1995-ben az ellenzéki polgári pártok (Fidesz, KDNP, MDF) közös köztársaságielnök-jelöltje, 1996–2000 között a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület elnöke. 2000–2005 között köztársasági elnök. Első közjogi méltóságként különös figyelmet szentelt a jogállamiság védelmének, ennek érdekében ismételten sikerrel fordult az Alkotmánybírósághoz. Kiemelten foglalkoztatta a határon túli magyarság sorsa, Magyarország uniós csatlakozásának támogatása és az egyházi kapcsolatok ápolása.

Mádl Ferenc az elsők között látta meg Magyarországon, hogy az európai integráció, *Jean Monnet*, *Schuman*, *Adenauer* és *De Gasperi* álma, minden kiforratlansága mellett is, egy értelmes, és tanulmányozásra érdemes, izgalmas új jogi rend. Ezért is szentelt vaskos monográfiát a témának, még 1974-ben. A sors különös adománya, hogy 30 év múlva, éppen az ő köztársasági elnöksége idején, az ő államfői felhatalmazásával csatlakozott Magyarország az Európai Unióhoz 2004-ben.

Mádl Ferenc főbb művei

Magyarország első polgári törvénykönyve — az 1959. évi IV. törvény — a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében. *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 10. 1960/1-2. sz., 3-88. (Második kiadás, Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022.); *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. (Második kiadás, Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022.); *Külkereskedelmi monopólium, nemzetközi magánjog*. Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK), Budapest, 1966.; Új szakasz a nemzetközi magánjogban? *Állam és Jogtudomány*. 11. 1968/2. sz., 285-317.; Vívódás a valósággal a nemzetközi magánjogban. *Állam és Jogtudomány*. 12. 1969/1. sz., 55-60.; *Az Európai Gazdasági Közösség joga a vállalatok, beruházások, a tőkepiac, a gazdasági verseny és az állam gazdasági szerepének integrációs szabályozásában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. (Második kiadás, Mádl Ferenc Intézet,

Budapest, 2023.); *The law of the European Economic Community: Enterprises, economic competition and the economic function of the state in the process of economic integration.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.; *Összehasonlító nemzetközi magánjog, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga: az elméleti alapokhoz és a gyakorlathoz.* Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK), Budapest, 1978.; Vékás Lajossal társszerzőként: *Magyar nemzetközi magánjog a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának főbb elemeivel.* Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK), Budapest, 1981. (A kötet tizedik kiadása: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga címmel 2022-ben jelent meg.); *A külgazdaság és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga a szocialista országokban.* ELTE Jogi Továbbképző Intézet (Jotoki), Budapest, 1988.; Az akaratok autonómia a magyar nemzetközi magánjogban. *Állam- és Jogtudomány.* 30. 1988/3-4. sz., 633-644.; Az Európai Gazdasági Közösség és Magyarország. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának egy új fejezetéhez. *Jogtudományi közlöny.* 43. 1988/8. sz., 441-448.; Király Miklóssal társszerzőként: *A külföldi beruházások jogi védelme.* ELTE, Budapest, 1989.; *Ius Commune Europae.* *Jogtudományi Közlöny.* 45. 1990/3. sz. 117-132.; *Az európai örökség útjain, beszédek, előadások, tanulmányok, interjúk.* Athenaeum, Budapest, 1995.; *Állam és gazdaság, forradalom a jog útján a közép- és kelet-európai országokban.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

Felhasznált irodalom

A Köztársasági Elnöki Hivatal évkönyvei (2000–2005); Burián László: *Mádl Ferenc, az egyetemes és európai értékek vigyázó őrzője. Szubjektív emlékezés Mádl Ferencre.* In: Király Miklós, *A titokzatos kastély. Ünnepi tanulmányok Mádl Ferenc emlékére.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2022. 39-48.; Buxbaum, Richard: *Ferenc Mádl. Rabels Zeitschrift.* 2011/4. sz., 697-699.; Domaniczky Endre: *Mádl Ferenc tudós és államférfi.* Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2023.; Fekete Balázs: „*A jogösszehasonlítás nemcsak fényképészet, hanem építészet is ...*”. *Jogösszehasonlítás Mádl Ferenc Összehasonlító nemzetközi magánjogában.* in: Király Miklós, 2022. 49-63.; Hamza Gábor (szerk.): *Tanítványok Marton Gézaról.* Marton Géza születésének századik évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen elhangzott előadások. Budapest, 1981.; Király Miklós: *Búcsú Mádl Ferentől.* *Jogtudományi Közlöny.* 2011/9. sz., 473-476.; Király Miklós: „*In Memoriam Ferenc Mádl (1931–2011).*” *Revue Hellénique de Droit International,* 2011/ 1. sz., 1-4.; Király Miklós (szerk.): „*Fabula de te narratur*”. *Ünnepi előadások Mádl Ferenc 80. születésnapjára.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2011.; Király Miklós: *Back to the Future: Ferenc Mádl, The Law of the European Economic Community (1974) Investment Protection Then and Now.* *Hungarian Yearbook of International and European Law,* 2021. 158-167.; Király Miklós (szerk.): *A titokzatos kastély. Ünnepi tanulmányok Mádl Ferenc emlékére.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2022.; Magyar Polgári Együttműködés Egyesület: *Mádl Ferenc 80.* Budapest, 2011.; *Magyar Politikai Enciklopédia.* Polgári Magyarországért Alapítvány, Budapest, 2019.; Martonyi János: *Mádl Ferenc és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga.* in: Király Miklós, 2022. 27-38.; Szabados Tamás: *Vívódás a valósággal a nemzetközi magánjogban. Akkor és ma.* in: Király Miklós, 2022. 79-90.; Veress Emőd: *Mádl Ferenc és a deliktuális felelősség kutatása.* Előszó Mádl Ferenc, *A deliktuális felelősség c. kötetének 2. kiadásához.* Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022. 9-28.; Veress Emőd: *Megjegyzések az 1959. évi IV. törvény keletkezéstörténetéhez: ideológiai*

környezet és valóság. Előszó Mádl Ferenc, Magyarország első Polgári Törvénykönyve c. kötetének 2. kiadásához. Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022. 7-15.; Vékás Lajos: *Mádl Ferenc és a magyar nemzetközi magánjog*. in: Király Miklós, 2022. 11-26. és in: Vékás Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. második kiadás, Orac, Budapest, 2023. 185-201.

Király Miklós

egyetemi tanár

Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)

Állam- és Jogtudományi Kar

e-mail: kiraly.miklos@ajk.elte.hu